

BARBARA KAROLCZAK-BIERNACKA
Instytut Badań Edukacyjnych MEN
w Warszawie

SAMOCENA I STANDARDY W SFERZE MORALNO-SPOŁECZNEJ W ŚWIADOMOŚCI NAUCZYCIELI

ABSTRACT. Karolczak-Biernacka Barbara, *Samocena i standardy w sferze moralno-społecznej w świadomości nauczycieli* (Self-evaluation and standards in the moral and social sphere in teachers' consciousness). „Neodidagmata” XXIII, Poznań 1997, Adam Mickiewicz University Press, pp. 83-94. ISBN 83-232-0848-4. ISSN 0077-653X.

The goal of the author's studies on teachers of various secondary schools was to find out how teachers evaluate from the point of view of their professional role both themselves and teachers in general as far as moral and social features are concerned and in connection with the standards they have set for themselves. The results obtained indicate that in the teachers' consciousness there is a picture of their own "deficiencies", full of personal and professional shortcomings. This consciousness may act as a self-strengthening factor which justifies the lack of adaptation to the personal model of teacher.

Barbara Karolczak-Biernacka, Instytut Badań Edukacyjnych MEN, ul. Górczewska 8, 01-180 Warszawa, Polska-Poland.

WPROWADZENIE

Standard znaczy tyle samo, co *wzorzec, model, poziom*, a także tyle samo co *skala potrzeb* (Pszczółowski 1978, s. 230; Zbierski 1974, s. 776). Odpowiednio do pojęcia „wzorca” – używanego często dla określenia najlepszej jakości – używany jest termin „wzór osobowy”, rozumiany jako zespół cech charakterystycznych, idealna postać człowieka określonej grupy lub osoby pełniącej daną rolę. W tym sensie „wzór” jest tożsamy z „ideałem”¹. W praktyce pojęcie wzoru lub standardu stosowane jest też przy określeniu jakości wymaganej niekoniecznie na maksymalnym poziomie. Tak więc wzór czy standard oznaczać może dodatkowo dookreślenie poziomu danej jakości. W praktyce też określenie czegoś, że jest „standardowe”, rozumiane jest jako nie odbiegające od normy albo wprost jako „normalne”, przeciętne.

¹ W dziedzinie wychowania standard (obraz) ideału nauczyciela identyfikowany bywa ze standardem (obrazem) autorytetu.

W psychologii pojęcie standardu odnoszone jest też do składników samowiedzy. Dokładniej: *standardy są to sądy o standardach osobistych*. J. Koziński (1981, s. 71-72) wyodrębnił je jako składniki samowiedzy (obok sądów opisowych, wartościujących, reguł generowania i komunikowania wiedzy o sobie). Zdefiniował je jako *zespół życzeń i pragnień na temat własnej osoby; ludzie wyrażają często opinie o tym, jacy chcieliby być...* W tym sensie standardy oznaczałyby cele związane z własną osobą, osobistym rozwojem i perspektywą egzystencji, formułowane na podstawie sądów wartościujących, zwanych inaczej samoocenami (*self-evaluation, self-estimate*).

Samoocena jest częstym przedmiotem badań. Zazwyczaj sprowadzana jest do samookreślenia cech spostrzeganych u siebie za pomocą listy przymiotników, służących do opisu człowieka (i zweryfikowanych przez M. Lewicką, 1983), co przyjęto oznaczać skrótem „*ja – realne*”. Znaną wersją badań w tym zakresie jest zestawianie obrazu *ja – realnego* z obrazem *ja – idealnego*. Mało znane są studia na temat procesu formułowania samoocen. J. Koziński (1981, s. 76 i n.) zaproponował trzy główne fazy tego procesu, a mianowicie: fazę artykulacji ocenianej cechy; fazę jej wartościowania; fazę formułowania ostatecznej samooceny.

W fazie artykulacji występować ma proces dzielenia cechy na pewną liczbę kategorii (np. wyróżnienie dwóch kategorii przy ocenie „pracowitości” w postaci: pracowity – leniwy). Wyróżnienie wielu kategorii jakościowych, określających stopniowalne natężenie tej samej cechy jest dość (lub niezwykle) trudne, a rezultaty takiego wyróżnienia mogą znacznie różnić jednostki między sobą. Na przykład, jakie kategorie mogą określać kolejne stopnie natężenia uczciwości między poziomem (stanem) „uczciwy” a „nieuczciwy”? W postępowaniu badawczym „ułatwiamy” sobie tę trudność przez posługiwanie się dyferencjałem semantycznym z nazwanymi jedynie przeciwnymi krańcami cechy (czasami arbitralnie i odmiennie od innych autorów) albo do cechy dopisując jedynie wartości liczbowe (odpowiednie skale).

Ta faza pozostaje poza naszym zainteresowaniem. Ważną natomiast dla niniejszej pracy jest faza wartościowania cech, w których według różnych funkcji (liniowej, nieliniowej w kształcie odwróconej litery U i jej przeciwieństwa) oceniana jest wartość natężenia danej cechy oraz faza trzecia – formułowania ostatecznej samooceny, w której powstaje (przekazany jest) obraz natężenia cech własnych.

J. Koziński, rozważając specyfikę standardów osobistych, zwrócił uwagę, że na dany temat dotyczący własnej osoby można sformułować wiele standardów, np. poziom – stan idealny (optymalny) i przyzwoity (normalny). Tematyka ta może np. dotyczyć osiągnięć profesjonalnych. Kolejną ich cechą jest to, że aktualne stany są mniej cenne niż pożądane („wartość pragnienia” jest wyższa od „wartości samooceny”), chociaż w pewnych przypadkach mogą one być tożsame (dążenie do utrzymania *status quo*). Standardy osobiste

identyfikowane są z pojęciem „ja – idealne” (por. Łukaszewski 1978), a to ostatnie ma określać stan „jaki chciałbym być” (Koziński 1981, s. 116). Tyle z teorii.

Jednostka, oprócz tak rozumianych standardów osobistych, formułuje w odniesieniu do własnej osoby *standard celu – zamiar*, bardziej kojarzący się z zapowiadaną aktywnością sprawczą jednostki, z podjętym zobowiązaniem wobec siebie. Odróżniam go od standardu *pragnień*, które z kolei przeważnie opierają się na myśleniu życzeniowym – *pasywnych chceniach*. Odróżniam też *standard ideału* od *standardu optimum*, który rozumiem jako stan najbardziej sprzyjający czemuś w danych warunkach, stan bardziej powiązany z sytuacją, różniący się od *ideału*.

Nadto jednostką ma wyobrażenie o *standardach wspólnych*, charakterystycznych dla grupy naszej przynależności (odniesienia) czy też roli („ja jako... a inni jako...”). Taką grupą może być grupa profesjonalna, z której członkami wiąże się określony standard cech. Profesja wymaga (lub warunki pracy wymuszają)... W konkretnej profesji (i warunkach) optymalne byłoby...

Jednostka ma obraz (poznawczą reprezentację) swojego zawodu i garnitur subiektywnych standardów. W drodze autorefleksji i samooceny (ale i pod wpływem czynników modyfikujących) formułuje poczucie (wymiar subiektywny), w jakim stopniu standardy te realizuje.

Przedstawione niżej wyniki dotyczą samooceny w sferze moralno-społecznej na tle subiektywnych standardów.

BADANIA WŁASNE

Cel i osoby badane

Badania miały charakter rozpoznawczy, celem ich było sprawdzenie, jak nauczyciele, z punktu widzenia swojej roli zawodowej, oceniają siebie oraz ogół nauczycieli w zakresie cech moralno-społecznych i w związku z wyznaczanymi przez siebie standardami, dotyczącymi tych cech i określającymi: 1) presję zawodu, 2) poziom optymalny dla zawodu, 3) poziom ideału oraz 4) zamiar zmiany natężenia cech własnych. Sprawdzano, czy i w jakim stopniu odróżniany jest poziom ideału od optimum. Oczekiwano, że wyznaczenie subiektywnych standardów wpłynie na treść formułowanego zamiaru zmiany siebie. Będzie w ten sposób powiązane z mechanizmem faworyzacji subiektywnej.

Badaniami objęto nauczycieli różnych szkół średnich, wyrażających gotowość uczestniczenia w nich. Materiał zbierali uczestnicy grupy seminaryjnej, doksztalcający się nauczyciele. Przedstawiane niżej wyniki są fragmentem zebranego materiału i odnoszą się do 60 nauczycieli przedmiotów ogólnokształcących i 60 nauczycieli przedmiotów zawodowych.

Metoda

Zastosowano własnej konstrukcji kwestionariusz o nazwie Anonimowa Skala Cech (ASC). W instrukcji informowano, że: „Ludzi charakteryzują różne cechy i zachowania. Człowiek ma świadomość natężenia określonych cech, może mieć plany ich zmiany, ma także pojęcie o tym, jaki poziom danej cechy powinno się mieć lub jest typowy dla człowieka o określonej roli”.

Kolejno polecano, według 7-stopniowej skali, ocenić każdą z cech ze względu na jej pozytywność – negatywność, a następnie, korzystając z 20-stopniowej skali ciągłej, zakotwiczonej (od 0° do 20° – maksimum), z oznaczonymi poziomami natężenia: zero, bardzo niski, niski, średni, wysoki, bardzo wysoki, maksimum, polecano oszacować – według instrukcji – ile każdej cechy:

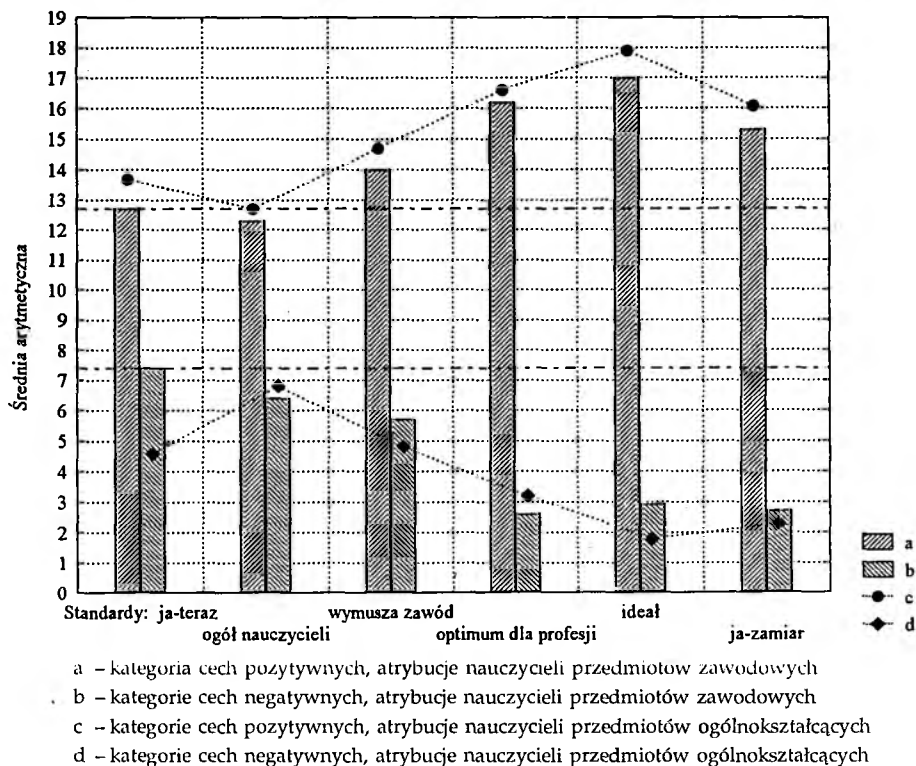
- „a) posiadasz Ty teraz jako nauczyciel („ja – teraz”),
- b) posiada ogół nauczycieli – przeciętny nauczyciel („ogół nauczycieli”),
- c) wymusza zawód, wymuszają czynności nauczycielskie („wymusza zawód”),
- d) byłoby optymalne dla profesji nauczyciela („optimum”),
- e) byłoby stanem idealnym („ideal”),
- f) masz zamiar osiągnąć („ja – zamiar”).

Apelowano o skupienie, samodzielne, rzetelne i w miarę szybkie oszacowywanie natężenia każdej z 63 cech.

Lista uwzględnionych cech jest zestawem empirycznym (wcześniej przeprowadzono na ten temat odpowiedni sondaż), skonfrontowanym z listą przymiotników stosowanych do opisu ludzi, opracowaną przez M. Lewicką (1983).

Wyniki i komentarz

Analizowane cechy pogrupowano według kategorii. Kategorię kompetencje zadaniowe tworzyły takie cechy, jak: pracowitość, zdyscyplinowanie, odpowiedzialność, obowiązkowość, konsekwencja, systematyczność, perfekcyjność, umiejętność współpracy. Pozytywne wartości (cechy) interpersonalne grupowały: koleżeństwo, życzliwość, cierpliwość, tolerancję, wyrozumiałość, poświęcenie dla innych. Negatywne – agresję, zawiść i chamstwo. W kategorii morale skupiono takie właściwości pozytywne i negatywne, jak: uczciwość, przyzwoitość, sprawiedliwość, dobroć, prawdomówność, obiektywność, obłudę, cwaniactwo. Kategorią kondycja psychiczna objęto pozytywne (albo korzystne) cechy i stany oraz negatywne (niekorzystne), tj.: opanowanie, spokój wewnętrzny, wrażliwość, pewność siebie, poczucie zagrożenia, lęk, znerwicowanie i nerwowość, stałe napięcie. Oddzielnie, w kategorii optymizm, zestawiono cechy: optymizm, zadowolenie, poczucie humoru, otwartość, swobodę. Dalsze kategorie cech to inteligencja i wiedza (w składzie której znalazły się też mądrość i wy-



Ryc. 1. Autoatrybucje cech i spostrzegane standardy
(Dane dla 10 kategorii cech-wartości pozytywnych i 6 negatywnych)

kształcenie), kondycja fizyczna (zmęczenie, zabieganie), nałogi (palenie papierosów i picie alkoholu). Sprawdzano nadto autoprezentację i standardy w zakresie kultury, zaangażowania społecznego, przedsiębiorczości, patriotyzmu, religijności, sprawności fizycznej i samokrytycyzmu.

Rycina 1 ilustruje rezultaty zbiorcze, dotyczące autoatrybucji cech oraz określanych przez nauczycieli standardów, dla 10 kategorii cech pozytywnych i 6 negatywnych. Przedstawiono je oddzielnie dla nauczycieli przedmiotów ogólnokształcących i oddzielnie dla nauczycieli przedmiotów zawodowych. Z ryciny tej odczytujemy następujące ogólne wyniki: w odniesieniu do właściwości pozytywnych, nauczycieli przedmiotów ogólnokształcących charakteryzuje wyższa samoocena i wyższy poziom poszczególnych standardów niż nauczycieli przedmiotów zawodowych.

Dwa inne uogólnienia są następujące: 1) „ja – aktualne” w przypadku obydwu grup jest niższe od formułowanych przez nauczycieli standardów, 2) stawiany przed sobą cel zmiany cech („ja – zamiar”) nie osiąga ustalonego przez siebie poziomu optymalnego dla pełnionego zawodu [!].

W porównaniu do ogółu nauczycieli, badani przedmiotowcy obydwu grup przypisują sobie więcej cech pozytywnych. Bardziej widoczne jest to w przypadku nauczycieli przedmiotów ogólnokształcących. Nauczyciele z tej grupy przypisują też sobie wyraźnie mniej cech negatywnych niż ogółowi nauczycieli. Nauczyciele z tej grupy zawodowej – w autoprezentacji – są wyraźnie lepsi od grupy odniesienia. Natomiast nauczyciele przedmiotów zawodowych, według ogólnych danych dla 10 cech pozytywnych i 6 cech negatywnych (ryc. 1), w mniejszym stopniu odróżniają się od ogółu nauczycieli niż nauczyciele przedmiotów ogólnokształcących. Przypisują też sobie więcej cech negatywnych niż ogółowi nauczycieli. Rezultat ten wymaga sprawdzenia na większej próbie. Przedstawiciele obydwu grup przedmiotowców przypisywali sobie więcej religijności i sprawności fizycznej niż ogółowi nauczycieli.

Szczegółowiej przyjrzyjmy się wynikom nauczycieli przedmiotów ogólnokształcących. Szczególnie odróżnia ich od ogółu mniej nałogów ($R = 3,85$), mniej cech moralnie negatywnych ($R = 2,95$), mniej zawiści i agresji ($R = 2,58$) oraz większe natężenie cech – wartości interpersonalnych ($R = 2,11$) oraz moralnie pozytywnych ($R = 2,03$).

Nauczycieli przedmiotów ogólnokształcących, w ich samoprezentacjach, najbardziej od ogółu nauczycieli odróżniają następujące cechy szczegółowe:

	ja – aktualne		ogół	różnica
wrażliwość	15,9	>	12,8	3,1
uczciwość	17,1	>	14,1	3,0
życzliwość	16,2	>	13,6	2,6
tolerancja	15,3	>	12,7	2,6
umiejętność współpracy	15,6	>	13,1	2,5

oraz

nałóg palenia papierosów	4,1	<	8,9	-4,8
zawiść	2,7	<	6,9	-4,2
znerwicowanie	9,2	<	12,9	-3,7
obłuda	1,4	<	4,4	-3,0

Dane ogólne, przedstawione na rycinie 1, oraz dotyczące przedstawionych kategorii i cech szczegółowych, przypisywanych sobie przez nauczycieli przedmiotów ogólnokształcących, odpowiadają mechanizmowi faworyzacji subiektywnej.

Potwierdzenia takiego nie uzyskano dla 4 następujących cech:

	ja – aktualne		ogół	różnica
wysoka wiedza	12,8		13,3	-0,5
mądrość	12,9		13,3	-0,4
swoboda	11,9		12,1	-0,2
pewność siebie	10,4		12,4	-2,0

Przynajmniej w dwóch przypadkach rezultat ten jest interesujący wobec przekonania, że mądrość i wiedza wartościowane są w sposób liniowy: im wyższe natężenie cechy tym wyższa wartość, co pociąga za sobą wyższe atrybucje niż w grupie odniesienia.

Oprócz zastanawiania się nad formalnymi regułami samoopisów i wartościowań warto zwrócić uwagę na fakt jakościowy, ale wynikający z materiału statystycznego: ogół nauczycieli spostrzegany jest przez respondentów jako profesjonalna grupa (odniesienia), która posiada większą wiedzę i mądrość, osobowościowo – charakteryzuje ją większa swoboda i pewność siebie. A więc można by skonkludować, że nasi badani w tym zakresie – i ich zdaniem – należą do gorszej mniejszości (!).

Przytoczone wskaźniki średnich arytmetycznych ilustrują, jakie poziomy poszczególnych cech – określane według 20-punktowej skali – przypisywali badani nauczyciele sobie, ogółowi nauczycieli oraz wyznaczanym przez siebie standardom. Informują wprost o spostrzeganym natężeniu poszczególnych cech. Nauczyciele z tej grupy przypisywali sobie w stosunkowo małym stopniu zdecydowanie wysoki lub maksymalny poziom cech pozytywnych. Zaprezentowali się więc m.in. jako nauczyciele, wśród których aktualnie („ja – realne”, „ja – teraz”) w **stopniu zdecydowanie wysokim (lub maksymalnym)** 60% jest uczciwych, 53,3% – przyzwoitych moralnie, 45,1% – odpowiedzialnych, 40% – prawdomównych, 35% – kulturalnych, 33,3% – koleżeńskich i tolerancyjnych, 28,3% – obowiązkowych, 26,7% – sprawiedliwych i tyle samo dobrych, 13,4% – kompetentnych w profesji, 11,7% – dbających o rozwój zawodowy, 10% – inteligentnych i 8,3% – posiadających bogatą wiedzę (!).

Ogół nauczycieli, oprócz ostatniej z wymienionych cech, spostrzegany jest jeszcze rygorystyczniej.

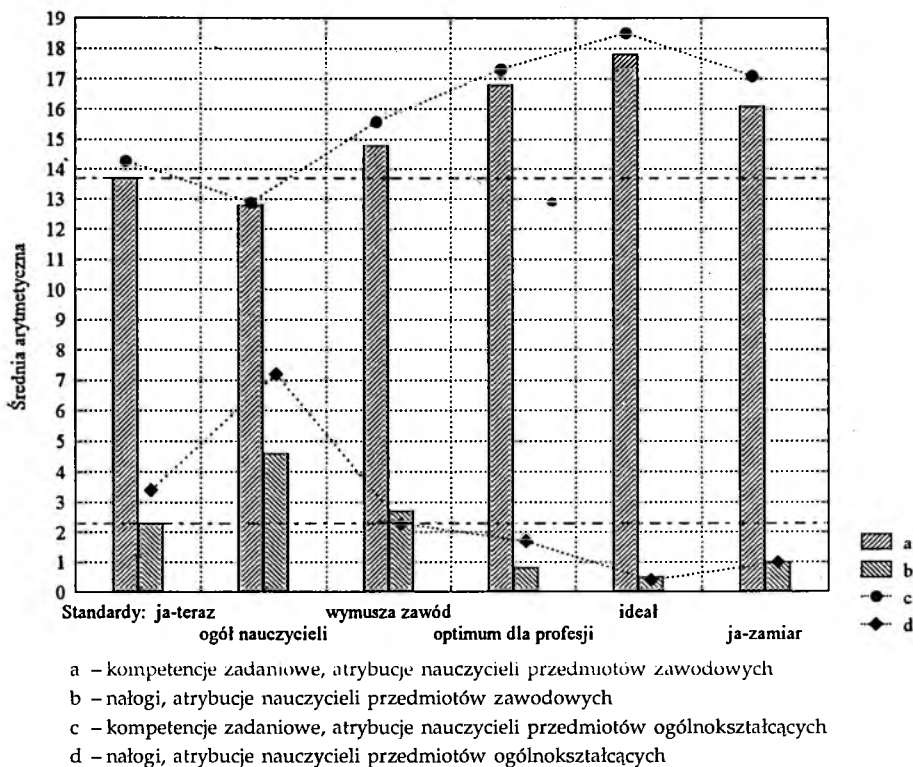
Stwierdzono, że w analizowanych warunkach badani przypisywali poszczególnym cechom różnicowane poziomy. W odniesieniu do każdej z cech odmiennie różnice pomiędzy obiektami: **ja – ogół nauczycieli**, są potwierdzeniem dla wcześniejszych danych empirycznych (Karolczak-Biernacka 1989). Rezultaty takie odpowiadają też teorii, że prawo faworyzacji subiektywnej ma charakter probabilistyczny. Wydaje się, że można ustalić zestaw cech, w stosunku do których prawdopodobieństwo faworyzacji jest zdecydowanie większe. Faworyzowanie siebie na tle „anonimowych innych” może przebiegać odmiennie niż gdy ocena siebie, jako przedstawiciela zawodu, formułowana jest na tle profesjonalnej grupy odniesienia, w porównaniu z nią. Samoocena może być ustalana (korygowana) przez formułowane i artykułowane **standardy osobiste**, a przypisywane sobie (jako nauczycielowi) natężenie cech może być uzasadniane tym, że „jest jego tyle, ile na użytek profesji być powinno”.

Badani nauczyciele ustalali subiektywne standardy cech: 1) jakie wymusza profesja; 2) jakie stanowią dla profesji optimum. Jak na tle tych standardów przebiega (sytuuje się) samoprezentacja? Posługując się wskaźnikami średniej arytmetycznej (na przykładzie danych dla nauczycieli przedmiotów ogólnokształcących) dla kategorii skupiających najwięcej cech uzyskano następujące wyniki:

	ja – aktualne		wymusza profesja		optimum dla profesji
kompetencje zadaniowe	14,31	<	15,62	<	17,29
wartości interpersonalne	14,66	<	15,03	<	16,51
kondycja psychiczna pozytywna	13,12	<	13,95	<	16,25
morale pozytywne	15,46	<	15,9	<	17,5
optymizm	12,16	<	13,64	<	15,24
oraz					
zmęczenie-zabieganie	12,55		11,0		8,2
kondycja psychiczna negatywna	7,98		9,14		5,04
morale negatywne	1,3		2,6		1,9
agresja	1,97		2,82		1,85
nałogi	3,4		2,3		1,6

Badani z tej grupy przyznają, że mają mniejsze kompetencje zadaniowe (są mniej pracowici, sumienni, perfekcyjni itp.), wykazują mniej cech interpersonalnych, decydujących o pozytywnej komunikacji, a także o możliwości wspomagania rozwoju ucznia – udzielania wsparcia psychologicznego (są mniej życzliwi, cierpliwi, gotowi poświęcać się dla innych itp.), charakteryzują się gorszą kondycją psychiczną (są mniej opanowani, pewni siebie, wewnątrznie spokojni itp.), w mniejszym stopniu odznaczają się pozytywnymi cechami moralnymi (są mniej uczciwi, sprawiedliwi, przyzwoici itd.), mają też mniej optymizmu (i poczucia humoru, otwartości, swobody) niż wymusza zawód i jeszcze mniej niż poziom, uznany przez siebie za optymalny dla pełnionej przez siebie profesji.

Z drugiej strony nauczyciele tych przedmiotów przyznają się do większego zmęczenia i zabiegania w roli nauczyciela niż wymusza – wymaga tego pełniony zawód i niż byłoby to optymalne dla jego wykonywania. Są nieco mniej znerwicowani niż sprzyjają temu warunki pracy, ale znacznie więcej, niż byłoby to optymalne dla zawodu. Prezentują się wprawdzie jako mniej cwaniacy, obłudni, agresywni i chamscy niż wymusza takie zachowanie zawód, ale w większym stopniu są tacy niż byłoby to – ich zdaniem – optymalne dla pełnionej roli.

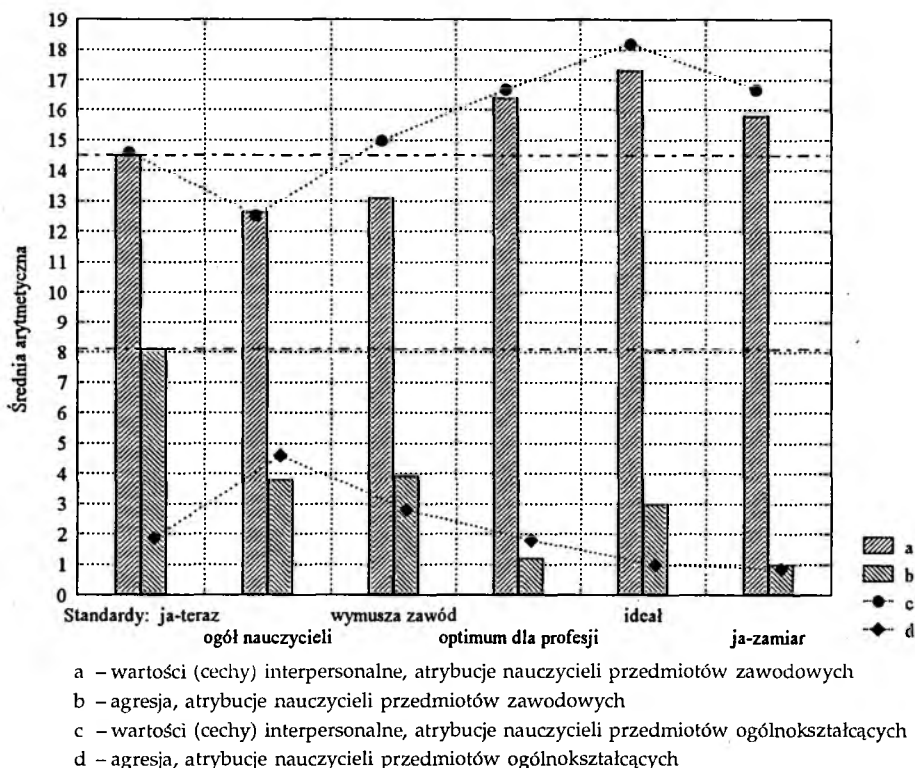


a – kompetencje zadaniowe, atrybucje nauczycieli przedmiotów zawodowych
 b – nałogi, atrybucje nauczycieli przedmiotów zawodowych
 c – kompetencje zadaniowe, atrybucje nauczycieli przedmiotów ogólnokształcących
 d – nałogi, atrybucje nauczycieli przedmiotów ogólnokształcących

Ryc. 2. Autoatrybucje cech i spostrzegane standardy
 (Dane dla kategorii: kompetencje zadaniowe i nałogi)

Nauczyciele przedmiotów zawodowych, podobnie jak nauczyciele przedmiotów ogólnokształcących, prezentowali się jako mniej kompetentni w sprawnościach zadaniowych niż wymaga tego zawód i standard optimum. Przypisują sobie natomiast więcej wartości – cech interpersonalnych (są bardziej życzliwi, koleżeńscy itd.) niż wymusza zawód, ale mniej niż standard optimum dla zawodu nauczyciela. Mają mniej cech charakteryzujących ich pozytywną kondycję psychiczną i pozytywne morale, mają mniej optymizmu niż wymusza zawód i niż stanowi standard optimum. W tej części prezentują się jako „odporni” na ogół warunków, w których jako nauczyciele funkcjonują. Są mniej zmęczeni i zabiegani, mniej znerwicowani, w mniejszym stopniu ulegają nałogom (palenia i picia alkoholu) niż skłania do tego zawód nauczyciela, ale nie osiągają standardu optimum.

Nauczyciele przedmiotów zawodowych w swoich samoprezentacjach przedstawiają się też jako osoby, które charakteryzują negatywne cechy moralne (pięciokrotnie przewyższające poziom wymuszany przez profesję oraz standard optymalny dla swojego zawodu). Przypisują sobie dwukrotnie więcej agresji niż poziom, do którego zmuszają warunki związane z pełnionym



Ryc. 3. Autoatrybucje cech i spostrzegane standardy
(Dane dla kategorii: wartości interpersonalne i agresja)

zawodem i aż siedmiokrotnie więcej, niż wyznaczany przez siebie standard poziomu optymalnego. Dane te potwierdzają poprzednie stwierdzenia z porównań **ja – ogół nauczycieli**.

Na tle samooceny (**ja – teraz**) i określania poziomu cech, jaki charakteryzuje **ogół nauczycieli** oraz na tle wyznaczanych standardów (**wymusza zawód**, **optimum dla profesji**, **ideal**), badani nauczyciele określali swój nauczycielski program rozwoju, tj. poziom cech, jaki mają zamiar osiągnąć (**ja – zamiar**). Ogólne wyniki dotyczące tego fragmentu danych wskazują, że w przypadku każdej z analizowanych kategorii cech, badani nauczyciele deklarowali osiągnięcie więcej cech pozytywnych i mniej negatywnych niż dotychczasowy poziom. Cele dotyczące cech pozytywnych w żadnym przypadku nie osiągały wyznaczanego przez siebie standardu optimum dla zawodu nauczyciela. W części dotyczyło to także cech negatywnych.

Rezultaty dotyczące autoprezentacji na tle subiektywnych standardów w zakresie kompetencji zadaniowych i wartości – cech interpersonalnych ilustrują dwie kolejne ryciny – 2 i 3.

PODSUMOWANIE

Zebrany materiał, jakkolwiek wstępny, może być ilustracją zagadnień teoretycznych, należących do kręgu problemów porównań społecznych. „Porównania społeczne pełnią również funkcję motywacyjną, jednostka porównując się z innymi może poprawiać swoją samoocenę lub bronić się przed negatywną samooceną” (Zaborowski 1994, s. 226).

Z punktu widzenia tej teoretycznej perspektywy, ogół nauczycieli „dostarczał” badanym standardów do samooceny i faworyzacji siebie. Ale oprócz tego sami badani określali (wyznaczali) standardy, które pełnią (pełnić mogą) funkcję motywacyjną. Szansę tę zwiększał fakt określania programu zmiany („ja – zamiar”) na tle ustalanych przez siebie standardów pożądaných dla profesji.

Jeżeli pod wpływem porównań z innymi samoocena bywa korygowana, może być ona również korygowana pod wpływem standardów uznanych za pożądane w warunkach, w których odgrywa się znaczącą rolę społeczną. Oczekiwano zatem, że tym samym regułom podlegać będą „programy własnego rozwoju” na użytek profesji, czyli że stawiane plany-zamiary zmiany cech „dopasowywane” będą do wyznaczonego przez siebie standardu optimum dla profesji. W dokonywanych diagnozach rozbieżności, między stanem aktualnym a standardem optimum dla zawodu, efektu tego nie stwierdzono.

Uzyskane wyniki wskazują, że w świadomości nauczycieli egzystuje obraz własnych „niedoskonałości”, pełny osobowościowych i profesjonalnych braków. Jest to rezultat ujawniający te z czynników utrudniających realizowanie czynności profesjonalnych, które tkwią w samych nauczycielach (por. Kwiatkowska-Kowal 1995, s. 89).

Według G.A. Millera, E. Galantera i K.H. Primbrama (1980) „plan” formułowany jest w związku z ujawnieniem rozbieżności między stanem aktualnym a standardem właściwym danemu elementowi rzeczywistości. Staje się strukturą doprowadzającą do redukcji rozbieżności, sterującą zachowaniem. „Plany” („ja – zamiar”) badanych nauczycieli nie odpowiadają tej prawidłowości. Rozbieżność między stanem optymalnym dla zawodu a standardem zamiaru zmiany została utrzymana. W praktyce może to oznaczać funkcjonowanie poniżej uświadomionych wymagań roli. Świadomość ta może działać jako *samowzmacniający się czynnik*, usprawiedliwiający nieprzystawanie do wzoru osobowego nauczyciela.

LITERATURA

- Karolczak-Biernacka B., *Spostrzeżenie realizacji wartości moralno-społecznych*, „Edukacja” 1989, 4.
- Karolczak-Biernacka B., *Uczestnictwo w procesach edukacyjnych jako czynnik spostrzeganego rozwoju osobowego*, [w:] A. Jopkiewicz (red.), *Edukacja i rozwój*, Kielce 1995, s. 497-511.

- Kozielecki J., *Psychologiczna teoria samowiedzy*, PWN, Warszawa 1981.
- Kwiatkowska-Kowal B., *Zadania zawodowe nauczyciela i ich wartościowanie*, [w:] G. Koć-Se-niuch (red.), *Nauczyciel i uczniowie w sytuacjach szkolnych*, Białystok 1995, s. 81-96.
- Lewicka M., *Lista do opisu właściwości człowieka*, „Przegląd Psychologiczny” 1983, 3.
- Łukaszewski W., *Osobowość: struktura i funkcje regulacyjne*, PWN, Warszawa 1974.
- Łukaszewski W., *Struktura „ja” a działanie w sytuacjach zadaniowych. Empiryczne studium nad funkcjami osobowości*, Wydawnictwa UWr., Wrocław 1978.
- Miller G.A., Galanter E., Pribram K.H., *Plany i struktura zachowania*, PWN, Warszawa 1980.
- Pszczółowski T. (red.): *Mala encyklopedia prakseologii i teorii organizacji*, Ossolineum 1978.
- Zaborowski Z., *Wpływ samoświadomości na plany i zadania*, „Kwartalnik Pedagogiczny” 1987, 2.
- Zaborowski Z., *Współczesne problemy psychologii społecznej i psychologii osobowości*, Profi, Warszawa 1994.
- Zbiński K., *Mala encyklopedia ekonomii*, Warszawa 1974.